

Színe-virága

Francia–magyar kapcsolatok a középkorból

Györkös Attila – Kiss Gergely (szerk.):
Francia–magyar kapcsolatok a középkorban. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2013. 352 oldal

A középkori francia–magyar kapcsolatok vizsgálata a téma szerteágazó és szórványos jellege miatt nem könnyű feladat a történészek számára. A Debreceni Egyetem Történeti Intézetében 2012. szeptember 15-16. között megtartott konferencia mégis ezt a nehezen megragadható területet járta körül. A konferencia tanulmánykötete a *Speculum Historiae Debreceniense* sorozat immáron tizenharmadik kiadványaként látott napvilágot, melyet az olvasó alig egy évvel a konferencia után már kezében tarthatott. A szervezők jól érzékelhetően kettős célt követnek, egyrészt bemutatni, hogy az utóbbi évtizedben milyen munkák születtek a témában a magyar tudományos műhelyekben, másrészt további hasonló jellegű munkákra inspirálni. A kötet tizennyolc tanulmánya a konferencia három szekciója köré szerveződött. Az első és egyben legtöbb tanulmányt magában foglaló csoport főleg a francia narratív és historiográfiai források alapján kirajzolódó magyarságképet elemzi. A második szekció elsősorban a késő középkori külföldi diplomáciai kapcsolatokat taglalja, és az utolsó tanulmánycsoport az Árpád-kori művészeti és egyházi kapcsolatokra fókuszál.

A szekciókon kívül áll a kötet kezdő tanulmánya, mely a sajnálatos módon lassan egy éve elhunyt Havas László debreceni professzor munkája, aki az István-kori *Intelmekek* francia eszmei hátterét és politikai újszerűségét fejtegeti. Egy bonyolult rendszert összekapcsolva mutatja be az *Intelmekek* sajátos arculatát, amiből megtudjuk, hogyan kötődik a fejedelemtükörhöz a trójai eredetmítosz, Nagy Károly, Nagy Konstan-

tin és Gerbert d'Aurillac személye. A szerző kiemeli, hogy István király a bizáncival egyenrangúnak vélt politikai képet igyekezett kialakítani magáról (*vicarius Dei*). A koncepció összetett politikai–ideológiai hátterét feltárva kiderül, hogy III. Ottó császár is beépítette képi reprezentációjába ezt az elméletet. István viszont egy korábbi, Nagy Konstantin-féle tradícióhoz nyúlt vissza, illetve a Karoling-hagyományokhoz való vonzódását mutatja, hogy példaként tekintett az egyházi ügyekbe is beleavatkozó Nagy Károlyra.

Egedi-Kovács Emese (Eötvös József Collegium) a magyarokra vonatkozó 12. századi regénytoposzok bizánci hatásait vizsgálja a Champagne-i Mária udvarában íródott munkákban, mivel a szerző szerint ezek hátterében III. Béla király szerepe állhat. Andreas Capellanus *De amore* című írásában a korabeli Euszthathiosz Makrembolitész regényének több elemét is felhasználta. Az első példa egy előnytelen külsejű, ám kiváló magyar uralkodóról és egy megnyerő küllemű, de rossz természetű itáliai vezérről szól, aki valószínűleg Béla kortársa, I. „Kegyetlen” Vilmos (1154–1166) szicíliai király lehetett. Más helyen egy francia hölgy panaszkodik, hogy inkább marad hazájában rosszabb körülmények között, mint hogy a magyarok pénze miatt elveszítse szabadságát. Az utóbbi epizód révén a mű datálása is lehetséges, mivel feltehetően III. Béla és Capet Margit 1186-os házasságáról lehet szó. Az írás újdonsága az az állítás, miszerint az itáliai vezér beazonosítása segíti a mű datálását.

Szintén Capellanus munkáját elemzi Rajnavölgyi Géza, akit elsősorban a datálási kérdések megoldása érdekelt. A magyarokat említő két szakasz alapján a szerző fő kérdése az, hogy az utalások mennyiben tekinthetők forrásértékűnek, a traktátus moralizáló

jellegű, és kevésbé történetírói munka. Másrészt arra is rávilágít, hogy a történetíró II. Fülöp udvarában élhetett, így III. Béla lánykérése datálási bizonyosságot is jelent. Andreanus Capellanus ezen szakaszát Rajnavölgyi azzal magyarázza, hogy a szerző közvetlen személyes élménye lehetett III. Béla lánykérési ajánlata Párizsban, és a diplomáciai aktus hatása alatt szöhetett bele ezt a párbeszédet művébe.

Csákó Judit (ELTE) az elszórt jellegű francia források alapján a kalandozások és az Árpád-korban kialakult magyarsággép feltérképezésére vállalkozott, és az irodalmi jellegű latin nyelvű források mellett a historiográfiai munkákat is elemzi. Az első részben összegzi a korai beszámolók jellegét, majd áttér a magyarokról elterjedt toposzokra. A szerző kiemeli, hogy a magyarokra alkalmazott jelzők sokszor a választékosabb írásra való törekvés miatt alakultak ki. A kereszténység felvétele után ez a negatív kép elhalványult, és a források többsége csupán Szent István korára és az első kereszties hadjáratra vonatkozik. A klerikusok hiányosságára utal, hogy nem ismerték a magyar uralkodókat, legfeljebb a dinasztikus házasságokra vagy a tatárjárásra utaltak, valamint eretnekekre és ellenségekre vonatkozó általános toposzokat alkalmaztak.

A krónikaértelmezéseknél maradvá Bácsatyai Dániel (PPKE) az anglo-normann történetíró, Geffrei Gaimar *Estoire des Engleis* (1136–1137) című írásának Magyarországot megemlítő részeit vizsgálja. Ezek elsősorban Vaszborádú Edmund angol király fiainak magyarországi tartózkodása révén ismertek, de Bácsatyai Dániel a Hitvalló Edvardhoz kapcsolódó szakaszokkal foglalkozik, amelyekről egyedül Gaimar írt. E szerint Hitvalló Edvard király száműzetése során Magyarországon tartózkodott unokatestvéreivel, és a *velecase* nép ellen harcolt. A szerző a filológia segítségével a *velecase* megoldására névtani megközelítést javasol, amely szerint az a *veliocassi* ókori etnonim származéka lenne, és a latinul *pagus Veliocassinus*nak nevezett Vexin tartomány

névadója. Fontos érvként kiemeli, hogy Vexin grófjaival Edvard rokonai kapcsolatban állt, és így az unokatestvér I. Róbert normandiai herceg lehetett. A tanulmány részleteiből az is kiderül, Gaimar hogyan próbálta írását az udvari igényekhez igazítani.

Kordé Zoltán (SZTE) írásában II. Fülöp (1180–1223) király szerepét vizsgálja elsősorban a 19–20. századi francia és a magyar történetírásban. Igen érdekes végigkövetni, hogy II. Fülöp alakjának modern kori feldolgozását több esetben is véletlenek formálták. Annak ellenére, hogy az 1890-es évek végén az elismert francia professzor, Achille Luchaire elkezdte vizsgálni II. Fülöp uralmát, pár évre rá Lipcsében egy német tudós, Alexander Cartellieri jelentette meg igen színvonalas monográfiája első két kötetét a királyról. A későbbiekben sem sikerült a francia történetírásnak előállnia egy ennél komplexebb II. Fülöp monográfiával. Bár Georges Duby az 1970-es években megírta a bouvines-i csata történetét, átfogó kötetet mégis az amerikai John Baldwin írt II. Fülöpről, aki viszont főleg a kormányzattörténetre fókuszált. Még sajnálatosabb, hogy a magyar történetírásban II. Fülöpnek néhány oldalnál többet egyik történeti összefoglaló se szentelt.

Csukovits Enikő (MTA) a középkori magyar királyok pozitív külföldi megítélésén belül a firenzei kancellária regisztrumaiban felbukkanó Nagy Lajosnak címzett levelek alapján vizsgálja az 1380-as évektől előforduló Nagy Károly-toposzt, a Firenze-barátságot, valamint a magyar Anjouk francia eredetének itáliai értékelését. A kancelláriát ekkoriban Coluccio Salutati humanista irányította, aki a kibocsátott oklevelek tartalmát is saját képére formálta. Ezek a magyar–firenzei–francia szövetségi kapcsolatokba is betekintést nyújtanak, melyekből Salutati ideológiája és az Anjouk iránt érzett szimpátiája is kiderül. Az 1380-as éveket beárnyékolta a „testvérharc” a nápolyi trónért Louis d’Anjou és Durazzói Kis Károly között, amivel kapcsolatban Salutati érvei

között megjelent egy régi firenzei hagyomány, amely a város újraalapítását Nagy Károlyhoz kapcsolta. A tradíció kiemeli a származás fontosságát, mivel Nagy Lajost is a frank királyoktól eredeztethető származása miatt tisztelték ezekben a körökben.

Csernus Sándor (SZTE) a burgund történetíró, Jean de Wavrin krónikájával, illetve annak magyar vonatkozásával, a burgundi hajóhad 1444–1445-ös al-dunai szereplésével foglalkozik. Az írásból megismerhetjük a krónikás életét, a korszak történeti irodalmának fejlődési irányvonalait, valamint a politikai és az ideológiai változásokat. A magyar vonatkozások egy része átvétel, és ide tartozik az említett al-dunai epizód is. A két-három szakaszra felbontható magyar vonatkozású részek közül az első az 1442 előtti időszakról számol be, de többnyire kompiláció. A krónika megemlíti Zsigmond és V. Henrik találkozását, és nagy szerepet szentel Hunyadi személyének és török-ellenes harcainak. A burgund udvar számára fontos török ellenes kereszties eszme által érthető meg a Hunyadi-epizódok fontossága.

A diplomáciai kapcsolatokkal foglalkozó írások sorát Bárány Attila (DE) nyitja meg, aki II. András sógorának, Courtenay Róbert latin császár 1220–1221-es magyarországi látogatásával foglalkozik. II. András szoros kapcsolatot épített ki a Latin Császársággal, ennek fontos epizódja volt a császár magyarországi látogatása, mivel az 1220-as évek külpolitikájára jellemző volt, hogy az Árpádok balkáni dominanciáját megőrizze. A szerző nem ért egyet a csak a magyar kutatásban felmerült hipotézissel, mely szerint Róbert császárt Magyarországon temették volna el, mivel a pilisszentkereszti lovag vörösmárvány sírlapja a francia stílusanalógiák ellenére sem igazolja ezt, a császár feltehetően a Peloponnészoszon halt meg. Bárány Attila a továbbiakban megkísérli beazonosítani a pilisi sírban nyugvó lovagot, aki lehetett egy Árpádokkal rokonságban álló személy.

Bartha Annamária (SZTE) írása különleges témát feszeget: Magyarországi Klemencia (1293–1328) királynéi reprezentációját és magyar identitását. A szerző a királyné politikai és szimbolikus kapcsolatrendszerének vizsgálatán keresztül rávilágít arra, hogy Klemencia számára milyen jelentős volt az Árpád-házi származására való hivatkozás, amelynek kimutathatók szöveges és heraldikai nyomai. Annak ellenére, hogy Klemencia soha nem járt Magyarországon, számos személyes tárgyatól kezdve sírfeliratáig feltüntette „magyarországi” származásának jelét. A királyné halála után összeírták azt a majdnem 800 tárgyból álló csoportot, amelynek elemzéséből kiderül, hogy Klemencia személyes tárgyai – öve, baldachinos ágya – mellett ajándékba kapott nyergén, aranyozott serlegén is megjelent Magyarország címerpajza díszítésként, melynek használata tehát nem szorítkozott csupán a nyilvánosságnak szánt reprezentációs eszközökre.

E. Kovács Péter (MTA) írása Zsigmond király és VIII. Amadée szavojai herceg kapcsolatát boncolgatja. A szavojai területeket Zsigmond itáliai útja alkalmából 1411–1414-ben, majd 1416-ban látogatta meg. A szerző három szakaszra bontva tárgyalja ezt a diplomáciai viszonyt, amiből kiderül, hogy az 1410–1416 közötti időkből rendszeres volt a kapcsolat, és Szavója célja a régi kiváltságok megerősítése és újabbak megszerzése volt. A második és harmadik szavojai út (1415–1416) során Zsigmond Konstanz felé vette útját, de erről már szórványosabb adatok állnak rendelkezésre, így a kíséret rekonstruálása is kevesebb sikerrel kecsegtet. E. Kovács Péter mélyfúrása alapján olyan további részleteket is felfedezhetünk, hogy például miként finanszírozta VIII. Amadée Zsigmond vendégül látását, és ehhez milyen mélyen kellett a városoknak a zsebükbe nyúlniuk.

Sághy Marianne (ELTE/CEU) egy késő középkori politikaelméleti munka, Philippe de Mézières (1327–1405) *Le Songe du Vieil Pélerin* (1389) című írásának a Magyar Ki-

rálásra vonatkozó kritikájával foglalkozik. A politikaelméleti mű vezérfonala a világot utazás témája, és egy fejezet a késő Anjou-kori állapotokról számol be, köztük a török fenyegetés árnyékában élő országról. A mű allegorikus szereplői Budán elégedetlenek az ott talált állapotokkal, mivel a főurak elpártoltak, így az országnak nincs se királya, se kormányja. Mézières sohasem járt a Magyar Királyságban, információit elsősorban párizsi udvari környezetében hallhatta, mégis igen keményen bírálja a magyar állapotokat. Bár nem nevezi meg a magyar hatalmi harcok szereplőit, de ismeri az 1386–1387-es viszályokat, és utal Nagy Lajos és V. Károly uralma alatt felmerülő francia–magyar házassági szövetségre is.

Luxemburgi Zsigmond 1416-ban egy diplomáciai körút során Párizsban számos félreérthető és megbotránkoztató gesztust tett, melyek részleteit Novák Veronika (ELTE) elemzi. A leírások szerint Zsigmond egy peres ügy tárgyalásakor a francia király számára fenntartott helyre ült, majd lovag-gá ütötte az egyik felet. Nehezen eldönthető, hogy ezek mennyire tekinthetők spontán vagy tudatos tettnek, ezért a szerző diplomáciatörténeti szempontból a rítusok elemzésével értelmezi az események hátterét. A korabeli szemtanúk és a modern kori kutatók is többféleképpen értelmezik az esetet, de egy ponton a beszámolók megegyeznek: a parlamenti bírák voltak a hibásak, akik eltűrték ezt a viselkedést. Feltűnő az a tény, hogy míg a kortárs szerzők nem kommentálják, addig a későbbi források már értelmezik is az esetet, és Novák Veronika szerint az tünik a legvalószínűbbnek, hogy maguk a bírák ültették a királyt a kijelölt helyre.

Györkös Attila (DE) V. László király meg nem valósult francia orientációjú házassági tervét vizsgálja. A király VII. Károly francia uralkodó lányát, Valois Magdolnát kérte feleségül, ám V. László halálával a frigy kútba esett. A forrásbőség miatt lehetőség nyílik a külpolitikai szövetséget új aspektusból elemezni. A szerző kiemeli, hogy a korábbi

évek közép-európai közeledéséhez képest a nyugati jellegű, Habsburg–Valois szövetség külpolitikai fordulatként is felfogható. Bár az 1450-es években, így például Nándorfehérvár ostromakor is még együttműködött egymással Jó Fülöp és V. László, egy év alatt a változások V. László udvarában a Burgundiával való szakításhoz vezettek. A nyugati irányultságú *curia* VII. Károly felé terelte a magyar uralkodót, akinek érdekében állt Burgundia sakkban tartása. Az elemzésből kiderül, hogy a delegációban kik és hogyan igyekeztek megkérni Magdolna kezét V. Lászlónak, akinek korai halálát a franciák gyanakodva fogadták.

Prokopp Mária (ELTE) egy kiemelkedő korai gótikus magyarországi emlékkel, az esztergomi várkapolnával és annak egyik faliképével foglalkozik. A szerző a várkapolna leírását és a feltárás körülményeit követően tér át a freskókép elemzésére, amelyen vörös korongon Életfa előtt méltóságteljesen lépő oroszlán látható. A falikép művészeti analógiáit és datálását illetően a kutatók véleménye igen különböző. A szerző Kádár Zoltánnal ért egyet, aki szerint a falikép egy ma Sens városában őrzött 12. századi bizánci griffes-korongos textil alapján készült, amely III. Béla révén kerülhetett Esztergomba. A sok hasonlóság ellenére a falfestmény más hatásokat is tükröz, mivel a látványos, kecsesebb kivitelezés már a gótika stílusjegyeit is mutatja. Így a freskó datálását illetően az 1184–1185 időszak mellett foglal állást, miszerint a faliképet III. Béla király Capet Margittal kötött házassága tiszteletére készítette.

Szende László (MNM/ELTE) az Árpád-kori kézművesség régészeti emlékeinek és a francia mesteremberek tevékenységének a rekonstruálásához az írott forrásokat hívja segítségül. Ismert tény, hogy a mesterek között jelentős számú vallon élhetett Magyarországon, akik valószínűleg a francia főpapok hívására érkeztek a városokba. A betelepülő francia kézművesek helyzete mellett a szerző kiemeli a tatárok által Belső-Ázsiába elhurcolt Willelmus Buchiert vagy a

13. században az erdélyi Szent Mihály székesegyház építési munkálataival megbízott lotharingiai kőfaragót. Francia jellegű műhelyek végezték az esztergomi királyi palota építkezéseit is. A francia kézművesség magyarországi jelenlétére a tatárjárás után beérkező limoges-i zománcos tárgyakra szokás utalni, melyek előkerülési körülményeinek tisztázása igen fontos, mivel a szerző Kiss Etele nyomán hangsúlyozza, hogy a tatárjárás előtt sem voltak ismeretlenek Magyarországon.

Kiss Etele (MNM) a Zsigmond-kori sodronyzománc ötvös technikájának magyarországi elterjedését és francia kapcsolatait tárgyalja. Ugyan ez a berakott fémcsillagokat – *paillon*okat – alkalmazó technika itáliai eredetre vezethető vissza, a *paillon* zománc használata már a francia udvar flamand származású ötvöseinek volt köszönhető. A Zsigmond-kori és a francia *paillon*ok technikai különbsége miatt azonban a szerző szerint ez inkább Zsigmond ötvöseinek saját fejlesztése lehetett. A régóta ismert technikát a késő-gótika fedezte fel igazán: a sodronyzománc a milánói hercegi udvarból indult ki, de a jellegzetes csillag-*paillon*ok itt nem találhatók meg, mivel eredetük a franko-flamand udvari művészetre vezethetők vissza. A szerző emellett érvel, hogy az észak-itáliai sodronyzománc és a franko-flamand csillag-*paillon*ok egyesítése Magyarországon zajlott, azok Zsigmond király 1412–1419 közötti nyugati útja után jelenhettek meg Magyarországon.

Végezetül Kiss Gergely (PTE) az Árpád-kori Magyarországon működő francia származású főpapok életpályáját és kapcsolatrendszerét elemzi. Az egyik kulcsfigura Lukács egri püspök, majd esztergomi érsek (1158–1181), aki az első volt a francia hatásokot mutató főpapok sorában. Kiss Gergely hangsúlyozza, hogy Bertalan pécsi és Rajnárd erdélyi püspök példája után a 13. században már nem találni francia származású főpapot, mivel a korábbi teológiai irányultság helyett a bolognai kánonjogi hatás került előtérbe. Az 1150–1230-as évek között két meghatározó főpapi generáció rajzolódik ki, melyeknél közös a hivatali írásbeliségen keresztül gyakorolt hatásuk, s hogy a királyi jegyzők nagy önállóságot mutattak a királyi kancellária kereteinek, formuláinak kialakításában, köszönhetően a párizsi tanulmányaiknak. Lehetséges, hogy a francia főpapoknak fontos szerepük volt abban, hogy a magyar felső klérus egyre öntudatosabbá vált.

A fent említett tanulmányok értékes hozzájárulások a francia–magyar kapcsolatok körében folyó kutatásokhoz, és az írások kiválóan illusztrálják az érintkezések és az ebből következő hatások sokszínűségét. A tanulmánykötet így igen széles kontextusban közelíti meg a középkori francia–magyar érintkezések vizsgálataiban rejlő lehetőségeket, és ösztönzően hat a jövőben folyó hasonló jellegű kutatásokra.

FÁBIÁN LAURA